

ΠΑΡΩΜΕΝΟ
ΤΕΛΟΣ
Τοχ. Γραφείο
ΑΓ. ΑΝΑΓΥΡΩΝ
Αριθμός Άδειας
012366

Φιλολογική

ΠΕΦ
ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ
ΕΝΩΣΗ
ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ 6
104 33 ΑΘΗΝΑ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2022 | ΕΤΟΣ 40 | ΤΕΥΧΟΣ 158-159
ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ

Σε αυτό το τεύχος γράφουν:

Πηνελόπη Βαζούρα · Φάνης Κωστόπουλος
Μαρία Χατζηνικόλα · Αριστείδης Δουλαβέρας
Μηνάς Αλεξιάδης · Αναστάσιος Στέφος
Μιχάλης Μερακλής · Παναγιώτα Δαούτη
Ιωάννα Παπαμαγκανά · Τριπουλά Ιωάννα
Στέλιος Φώκος · Αθανασόπουλος Φίλιππος
Αρχάγγελος Γαβριήλ · Παναγιώτης Ασημόπουλος
Καλυψώ Αάζου-Μπαλτά · Χριστίνα Αργυροπούλου
Δήμητρα Χριστοπούλου · Χρίστος Ρώμας
Αλεξάνδρα Ροζοκόκη · Βασιλική (Σύλια) Ζέττα
Μανώλης Στεργιούλης

κείς εσωτερικοί μονόλογοι της ηρώιδας, θυμίζουν παρόμοιους μονόλογους από τον Ρασκόλνικοφ του Ντοστογιέφσκι, στο "Έγκλημα και Τιμωρία", ή τον Αλιόσα στους "Αδελφούς Καραμαζώφ". Αγωνία, μοναξιά, εσωτερικές συγκρούσεις, πόνος και αδιέξοδα είναι το αποτέλεσμα.

Ο μύθος του έργου ξεδιπλώνεται *in medias res*, από το μέσο της υπόθεσης, σύμφωνα με τη θεωρία της Λογοτεχνίας. Η Άνθη μέσα στην απόλυτη μοναξιά της μονολογεί. Κατόπιν ακολουθεί σε τρίτο πρόσωπο η αφήγηση των γεγονότων του πρότερου βίου της. Πρόκειται για τις γνωστές λογοτεχνικές αναχρονίες και τους εγκλιβωτισμούς, δηλαδή τις επιμέρους μικρές ιστορίες μέσα στον εκτυλισσόμενο λογοτεχνικό μύθο, που με εξαιρετική μαεστρία χειρίζεται η συγγραφέας. Οι ευτυχισμένες μέρες της μεγάλης μαστόρισσας της μοδιστρικής, ο επιτυχημένος γάμος της κόρης της, οι μαθήτριες και το έργο της, η κατακόρυφη άνοδος... Κι ύστερα η ανατροπή. Η εγκατάλειψη απ' όλους, με πρώτο τον άντρα της εξαιτίας δικής της υπαιτιότητας, αλλά και η αδυναμία της πια για κίνηση εκτός σπιτιού. Έτσι, το παράθυρο είναι πλέον όλη της η ζωή.

Ο αφηγηματικός λόγος της συγγραφέως είναι λιτός, απροσποίητος, κουβεντιαστός, με αρκετά στοιχεία από την πελοποννησιακή ντοπιολαλιά, αφού η Ξάνθου δεν ξεχνάει την Καλαματιανή καταγωγή της. Αλλού θυμίζει το ύφος του Τερζάκη όταν σε χαμηλούς τόνους ζωγραφίζεται η απλή, ενίοτε και μίξερη, καθημερινή ζωή, αλλού πάλι, τη γραφή του Καραγάτση, με τη γνωστή ειρωνεία και το χιούμορ, καθώς και την απόδοση της πραγματικότητας με ύφος πηγαίο, αντιδρασιατικό και σχεδόν ατημέλητο. Η αφήγηση εναλλάσσεται συχνά με πλούσιους διαλόγους, φυσικούς, αυθόρμητους, απροσποίητους, συνθεμένους με βάση τη μόρφωση, την κοινωνική θέση και το ήθος των διαλεγόμενων προσώπων. Στους διαλόγους αυτούς διαπιστώνουμε αλλού τρυφερότητα και ευγένεια και αλλού σύντομες, κοφτές, μονολεκτικές κουβέντες

της καθημερινής πρακτικής. Δεν λείπουν μάλιστα και κάποιες χυδαίες εκφράσεις από άτομα με ομόλογο ήθος.

Το τέλος του έργου είναι απροσδόκητο. Η συνειδητοποίηση της Άνθης ότι η δική της ανταπόκριση στην αγάπη και την τρυφερότητα του συζύγου της ήταν τελείως αρνητική, συμπίπτει με την συντριβή της πάνω στα μαργαριτάρια του ψεύτικου κολιέ, που τόσο απαξίωσε μα τόσο αγάπησε. Η τελευταία λέξη είναι το έσχατο βίωμα της μεγάλης έλλειψης. Το συνειδησιακό λάθος που κατέστρεψε μια ζωή. Είναι ό,τι βαθύτερο μέσω της τέχνης υπαινίσσεται η συγγραφέας παράλληλα με την αισθητική απόλαυση του μυθιστορήματος. Πρόκειται για τη βασική αλήθεια της ζωής, την οποία είχε ήδη επισημάνει ο Θουκυδίδης. Σε όλες τις ανθρώπινες πράξεις πρέπει να αναζητούνται οι αιτίες. Οι άνθρωποι πάσχουν συνήθως εξαιτίας των λαθεμένων επιλογών τους, εκτός βέβαια από την επέμβαση ανώτερου παράγοντα, έξω από την ανθρώπινη βούληση.

Τελειώνοντας, θέλω να κλείσω με την υπόμνηση μιας σημαντικής αξιολογικής κρίσης. Ο Τζέρεμυ Χάθορν, μέγας θεωρητικός της Λογοτεχνίας, στο έργο του "Εκλειδώνοντας το κείμενο", παρατηρεί: "Η Λογοτεχνική αξία ενός έργου είναι προϊόν των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ του έργου αυτού και των αναγνωστών του".

Το μυθιστόρημα της Κατερίνας Ξάνθου, "Άνθη του Αυγούστου", δημιούργησε αυτές τις σχέσεις και άγγιξε βαθιά τους αναγνώστες, όπως φάνηκε από τα επαινετικά σχόλια που εισέπραξε και εξακολουθεί να εισπράττει η συγγραφέας. Αυτά όμως συνιστούν και αναγνώριση του λογοτεχνικού της ταλέντου, ενώ πιστώνονται και ως υποθήκη για τη συνέχιση της λογοτεχνικής της παραγωγής.

Χρίστος Γ. Ρώμας
Φιλολόγος

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ

Μικρά Δοκίμια

εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 2022,
σσ. 120, ISBN 978-960-637-066-3

Μικρά Δοκίμια τιτλοφορείται το πρόσφατο βιβλίο του κριτικού της λογοτεχνίας Γιώργου Αράγη,

το οποίο κυκλοφόρησε τον Απρίλιο του 2022 από τις εκδόσεις Σοκόλη.

Πρόκειται για επτά δοκιμακά κείμενα όπου συζητούνται πτυχές της ποίησης, της κριτικής, της πεζογραφίας και της χρήσης του λόγου. Πιο συγκεκριμένα, ο συγγραφέας αναπτύσσει τον προβληματισμό του σε θέματα όπως ποιητική επανάσταση και καθομιλούμενη γλώσσα, πώς αντιλαμβάνονται οι ποιητές την τέχνη τους, φετιχιστική χρήση του λόγου σε μελέτες, δοκίμια και λογοτεχνικές κριτικές, τι αποτελεί και τι δεν αποτελεί κριτική της λογοτε-

χνίας, γενικές οπτικές μέσα από τις οποίες αυτή έχει ασκηθεί, τι σημαίνει ρεαλισμός στην πεζογραφία και δύο συζητήσιμα σημεία που εμφανίζει η κριτική του Κ. Παλαμά για τον Α. Κάλβο.

Αναλυτικότερα, στο πρώτο δοκίμιο «Ποιητική επανάσταση και καθομιλουμένη γλώσσα» (σσ. 9-34) ο συγγραφέας ελέγχει κατά πόσον η νεοελληνική ποίηση ανταποκρίνεται στη ρήση του Τ.Σ. Έλιοτ «κάθε επανάσταση στην ποίηση τείνει να είναι, και μερικές φορές διακηρύσσει ότι είναι, μια επιστροφή στην κοινή γλώσσα». Ο Αράγης αποφαινεται ότι η καθομιλούμενη υιοθετήθηκε στην πράξη από τον Ι. Βηλαρά, τον Α. Χριστόπουλο και σε μεγάλο βαθμό από τους προσολωμικούς. Συνδυάζοντας ο Σολωμός την καθομιλούμενη μ' ένα έξοχο ποιητικό επίτευγμα ανταποκρίνεται πλήρως στη ρήση του Έλιοτ, ενώ με τον Παλαμά σημειώνεται μια δεύτερη κατά Έλιοτ ποιητική «επανάσταση», η οποία όμως έμεινε στη μέση του δρόμου. Η πορεία του Καβάφη προς το ώριμο έργο του ισοδυναμεί με πορεία από τον φαναριώτικο στον καθημερινό λόγο της Αλεξάνδρειας στα ποιήματά του από το 1910 και μετά, ελάχιστες είναι οι λόγιες λέξεις αλλά συχνές οι καθαρευουσιάνικες καταλήξεις· επιπλέον, απαντούν λέξεις ή φράσεις ακραία λαϊκές. Μια φωνή πρωτάκουστη για την καθαρότητα, την ευθύτητα, τον ανυπόκριτο χαρακτήρα και τη σταράτη εκφορά αποτελεί η ποίηση του Καρυωτάκη· ο λόγος του απροσχημάτιστος, λιτός και προσγειωμένος στην καθημερινότητα του ποιητικού εγώ. Επιδιώκοντας την ειλικρίνεια του αισθήματος και αποδεχόμενος το πραγματικό ως καθημερινή πράξη και ως καθομιλούμενη γλώσσα ο Καρυωτάκης με το έργο του ανταποκρίνεται πλήρως στην κατά Έλιοτ ποιητική «επανάσταση». Το ίδιο ισχύει και για τον Σαχτούρη, ο οποίος με τον πιο λιτό τρόπο ζωγραφίζει γεγονότα προχωρώντας την καθομιλούμενη ένα βήμα πιο πέρα από τη γλώσσα του Καρυωτάκη. Αντιθέτως, η ποίηση των Σεφέρη, Ελύτη και Ρίτσου κρίνεται ότι δεν ανταποκρίνεται πλήρως στην άποψη του Έλιοτ. Τούτο επειδή ο λόγος του Σεφέρη δείχνει προσποίηση, κάποτε εκφραστική περιπλοκότητα και αοριστία, ενώ η γλώσσα του Ρίτσου θεατρνίζει και τα ποιήματα του Ελύτη χαρακτηρίζονται από πόζα, στόμφο ή ρητορεία.

Στο δεύτερο δοκίμιο «Σύμφωνα με τους ποιητές η ποίηση έχει εμπειρικό και κατεξοχήν εξωλογικό χαρακτήρα» (σσ. 35-48) ο συγγραφέας προσεγγίζει το ερώτημα «Τι είναι ποίηση;» από τη σκοπιά των ίδιων των δημιουργών. Παραθέτει τις απόψεις έντεκα πρακτικών της ποιητικής τέχνης, οι οποίοι προέρχονται από διαφορετικές εποχές (Οράτιος, Γκαίτε, Μπωντλαίρ, Λόρκα, Έλιοτ, Μπόρχες, Ρίλκε, Σεφέρης, Ελύτης, Αναγνωστάκης και Φωκάς). Η επιλογή είναι δειγματοληπτική και η αναφορά μερική καθώς δεν παρουσιάζονται όλα τα συναφή σημεία του έργου τους. Εντούτοις, επιτρέπεται η εξα-

γωγή των ακόλουθων συμπερασμάτων: i. η ποίηση σχετίζεται με βιωματικές εμπειρίες, ii. έχει άλογη προέλευση και κατ' εξοχήν εξωλογικό χαρακτήρα, και iii. Ο ποιητικός λόγος είναι αυτοδύναμος, αυτόρηκτος και αποτελεί κορυφαίο εκφραστικό επίτευγμα.

Στο τρίτο δοκίμιο «Η φετιχιστική χρήση του λόγου» (σσ. 49-58) συζητείται το θέμα του αφοριστικού λόγου που απαντά σε μελέτες, δοκίμια και κριτικές λογοτεχνικών έργων. Το εξαγόμενο από την όλη συζήτηση είναι: οι αφοριστικές φράσεις λογοτεχνικών έργων υποστηρίζονται άμεσα ή έμμεσα από το κειμενικό τους περιβάλλον. Όμως, οι αφοριστικές φράσεις που εμφανίζονται σε βιβλιοπαρουσιάσεις, συνεντεύξεις, μελέτες και κριτικές είναι αυθαίρετες όταν απουσιάζει η ρητή εξήγησή τους, και ως εκ τούτου ασήμαντες.

Στο τέταρτο δοκίμιο «Η κριτική της λογοτεχνίας αποτελεί ειδολογική ιδιαιτερότητα» (σσ. 59-67) υποστηρίζεται ότι η λογοτεχνική κριτική αποτελεί μια αυτόνομη ειδικότητα, έναν κλάδο των γραμμάτων με ειδολογικά διακριτό εννοιολογικό περιεχόμενο. Ο συγγραφέας υπογραμμίζει ότι ο κριτικός οφείλει ν' αξιολογεί ένα λογοτεχνικό κείμενο και όχι ένα πρόσωπο. Στόχος του κριτικού είναι να δείχνει πού βρίσκεται η αξία του κειμένου, επικαλούμενος χωρία από το ίδιο το κείμενο.

Στο πέμπτο δοκίμιο «Τρεις οπτικές με τις οποίες ασκήθηκε η κριτική της λογοτεχνίας» (σσ. 69-87) ο Αράγης παρουσιάζει τους τρεις γενικούς προσανατολισμούς με τους οποίους ασκείται η λογοτεχνική κριτική, δηλ. τον αυτοβιογραφικό, τον αναφορικό και τον σύνθετο ή μικτό που αποτελεί συνδυασμό των δύο προηγούμενων. Τυπικό γνώρισμα καθενός από τους τρεις προσανατολισμούς είναι η διατύπωσή του σε διαφορετικό πρόσωπο: ο αυτοβιογραφικός διατυπώνεται σε πρώτο πρόσωπο, ο αναφορικός σε τρίτο και ο σύνθετος ή μικτός σε πρώτο ή τρίτο πρόσωπο εναλλάξ. Επισημαίνεται ότι η αξία κάθε κριτικού κειμένου σταθμίζεται από την οξυδέρκεια που το διέπει και όχι από τη γενική οπτική στην οποία ανήκει.

Στο έκτο δοκίμιο «Για τον ρεαλισμό στην πεζογραφία» (σσ. 89-100) ο συγγραφέας σχολιάζει ότι το να θέλει κανείς να προσδιορίσει τον ρεαλισμό στην πεζογραφία επί της ουσίας, είναι σα να θέλει να λύσει ένα άλυτο μέχρι σήμερα πρόβλημα. Παρ' όλ' αυτά, στο τέλος καταλήγει ότι ο ρεαλισμός στην πεζογραφία συνιστά μια αναπαραστατική μέθοδο του κόσμου και της ζωής, κατά τον τύπο της πραγματικότητας, χωρίς να έχει υποχρεωτικά αξιολογικό χαρακτήρα.

Στο έβδομο και τελευταίο δοκίμιο «Η κριτική του Κ. Παλαμά για τον Α. Κάλβο: δύο σημεία συζητήσιμα» (σσ. 101-109) ο συγγραφέας υποδεικνύει δύο σημεία που περιέχονται στην κριτική του Παλαμά «Κάλβος ο Ζακύνθιος» και ανακαλούν στη μνήμη

προγενέστερες φράσεις των Βικέλα και Ροΐδη. Στην πρώτη περίπτωση ο Παλαμάς έχει αντλήσει από την κριτική του Βικέλα χωρίς να το δηλώσει, ενώ για τη δεύτερη περίπτωση υπάρχει το περιθώριο της σύμπτωσης απόψεων.

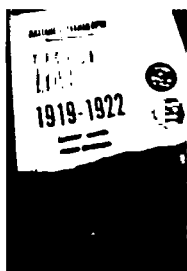
Ένα γενικό Ευρετήριο με κύρια ονόματα, τίτλους έργων και λογοτεχνικούς όρους (σσ. 111-116) ολοκληρώνει το βιβλίο, καθιστώντας το πλούσιο περιεχόμενο του άριστα ανιχνεύσιμο. Τέλος, ο καλαίσθητος σχεδιασμός του εξωφύλλου προάγει το βιβλίο, ντύνοντας ωραία ένα αξιόλογο περιεχόμενο· ταιριαστή η επιλογή του πίνακα "A 18" που φιλοτεχνήθηκε το 1927 από τον πρωτοποριακό Ούγγρο ζωγράφο László Moholy-Nagy.

Υπηρετώντας πιστά την τέχνη της κριτικής για περισσότερο από μισό αιώνα, ο Αράγης καταθέτει

με τα *Μικρά Δοκίμια* τις απόψεις του πάνω σε μεγάλα και σημαντικά ζητήματα της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Οι αλήθειες του απλές (αλλά διόλου απλοϊκές) προκύπτουν μετά από λογικές διαπιστώσεις και απορρέουν από τον πλούτο των γνώσεων που διαθέτει. Ο συγγραφέας μας πραγματεύεται με λακωνικό τρόπο θέματα που σηκώνουν μεγάλη ανάπτυξη, και ευστοχεί, θίγοντας την καρδιά του προβλήματος και απαντώντας καιρία σ' αυτό. Οι θέσεις του συγγραφέα γονιμοποιούν τη σκέψη του αναγνώστη· τακτοποιούν πράγματα και ταυτόχρονα παρέχουν μια στέρεη βάση για περαιτέρω οικοδόμηση.

Αλεξάνδρα Ροζοκόκη

Διευθύντρια Ερευνών στην Ακαδημία Αθηνών

ΒΑΣΙΛΗΣ ΤΖΑΝΑΚΑΡΗΣ

Σμύρνη 1919-1922

εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2019

Δυσκολεύεται κάποιος ειλικρινά να κατατάξει σε μία κατηγορία το έργο που σήμερα παρουσιάζουμε τιμώντας μία σπουδαία Εθνική επέτειο, 100 χρόνια μετά τη Μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή. Μια εκστρατεία που γέννησε τα πιο αντιφατικά συναισθήματα στον ελληνισμό και άφησε ανεξίτηλα σημάδια στην ιστορική διαδρομή του έθνους μας.

Με τη δυσκολία αυτή, αλλά και με μια διάσπαρτη θλίψη περιδιάβηκα τις 750 περίπου σελίδες του 25ου βιβλίου-Χρονικού που ο καταξιωμένος Σερραίος συγγραφέας, Βασίλης Τζανακάρης μας παραδίδει υφαίνοντας στις σελίδες του, ως έμπειρος τεχνίτης του λόγου την ελπίδα και την κόλαση του Μικρασιατικού ελληνισμού. Και κατέληξα πως ο όρος χρονικό είναι ο πιο συμβατός, γιατί είναι το μόνο ίσως είδος του λόγου, που ενώνει την ιστορία με τη δημοσιογραφία και τη λογοτεχνία, τις τρεις μεγάλες αγάπες δηλαδή του Τζανακάρη, ο οποίος αέναα κινείται ανάμεσα τους σε όλη τη ζωή του.

ΣΜΥΡΝΗ 1919-1922 ο λιτός και περιεκτικός τίτλος του βιβλίου που μας επιστρέφει και πάλι στην αρχαία γη της Ιωνίας. Ο Τζανακάρης επανέρχεται στη Μικρασία σχεδόν δέκα χρόνια μετά το πολυβραβευμένο έργο του «*Δακρυσμένη Μικρασία*», το οποίο τιμήθηκε με το Κρατικό βραβείο, το 2008, γιατί νιώθει ότι έχει αφήσει πολλά που δεν είπε... Ξεφυλλίζοντας ο καθένας το μοναδικό

αυτό ιστορικό βιβλίο, δεν μπορεί παρά να νιώθει ότι ψηλαφίζει τις πέτρες και τα χνάρια της ματωμένης πατρίδας, της πικραμένης και δακρυσμένης Μικρασίας.

Το Θέατρο δράσης του χρονικού είναι η λατρεμένη Σμύρνη των Ελλήνων και του κόσμου... Η Σμύρνη, που όπως και τα άλλα λιμάνια της Μεσογείου, ήταν μία κοσμοπολίτικη πόλη με όλη τη σημασία της λέξης. Μία Πολιτεία όπου συνυπήρχαν όλες μαζί οι φυλές του... Ισραήλ, και ακουγόταν όλες οι γλώσσες της... Βαβέλ! Στη Σμύρνη των αρχών του 20^{ου} αι. όπου μπορούσες να απολαύσεις τις περισσότερες από τις γεύσεις Ανατολής και Δύσης και να διασκεδάσεις με όποιο τρόπο θα επέλεγες. Από τους γνωστούς τίτλους που τις αποδίδονται, περισσότερο θα της ταίριαζε ο τίτλος της «πόλης που δεν κοιμάται ποτέ».

Η Σμύρνη λοιπόν ήταν μία πολύ φωτεινή, μορφωμένη, δακτυλοδεικτούμενη και ζηλευτή πόλη, όταν αποβιάστηκε εκεί ο ελληνικός στρατός ως νικητής και ελευθερωτής της 100 χρόνια πριν, στις 2 Μαΐου 1919. Γράφει χαρακτηριστικά ο συγγραφέας περιγράφοντας την πόλη που υποδεχόταν τον ελληνικό στρατό ως Μεσσία για να ανεβεί μαζί του τον Γολγοθά και τη σταύρωση ενός ολόκληρου Έθνους.

«*Η Σμύρνη ήταν μία πολύ αισθησιακή πόλη. Λάτρευε το σορμπέ λεμονιού και τα κοντά φορέματα. Η έφεσή της στην ελαφρότητα επισκίαζε ακόμα και τους πλέον φημισμένους γείτονές της στο Λεβάντε. Μπροστά της η Αθήνα ήταν ένα ταπεινό χωριό, η Βηρυτός μία ξεχασμένη εσχατιά και η Θεσσαλονίκη μία γερασμένη παραγκούπολη... Παράλληλη η Σμύρνη ήταν μία πόλη φιλελεύθερη, με παράδοση θρησκευτικής ανεκτικότητας ή ένα νούφαρο που επέπλεε μέσα στο τέλμα της Ανατολής. ...*» (σελ.646)

Πλούσια τα περιεχόμενα του βιβλίου προμη-